

ชาติพันธุ์ข้ามรัฐ วิชาการข้ามพรมแดน

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 10170

อีเมล: somrakmam@gmail.com

Transnational Ethnic Networks and Academic across the Borders

Somrak Chaisingkananont

Princess Maha Chakri Sirindhorn

Anthropology Centre, Taling Chan,

Bangkok 10170, Thailand

E-mail: somrakmam@gmail.com

ชาติพันธุ์ข้ามรัฐ วิชาการข้ามพรมแดน

บทคัดย่อ

บทความนี้ตัดตอนและเรียบเรียงมาจาก รายงานวิจัยการประมวลองค์ความรู้การศึกษา ชาติพันธุ์ข้ามชาติ ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) มีเนื้อหาแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ด้วยกัน ส่วนแรกเป็นทบทวนแนวคิดเรื่องความ หลากหลายทางชาติพันธุ์และบริบทที่มีผลต่อ การดำเนินการของรัฐไทยเกี่ยวกับการควบคุม การเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนที่สอง เป็นข้อสังเกตจากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่ ศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ติดต่อ เชื่อมโยงข้ามพรมแดนรัฐชาติไทย

คำสำคัญ: ชาติพันธุ์ ข้ามรัฐ ข้ามพรมแดน

Abstract

This article is excerpted and edited from the research report on the body of knowledge about transnational ethnic relations, submitted to the Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (public organization). The content is divided into two main parts. The first part is a review of changing context that had affected the attitude towards ethnic diversity and the operation of Thai state in controlling transnational migrations of ethnic people. The second part is the remarks from reviewing the researches on the ethnic relations across Thai national borders.

Keywords: Ethnic, Transnational, Borders

บทนำ

นับแต่อดีตผู้คนมีการเดินทางอพยพย้ายถิ่นจากที่หนึ่งไปยังที่ต่าง ๆ และติดต่อสัมพันธ์กันมานานแล้ว ทั้งนี้เพราะการปกครองของรัฐในอดีตมีลักษณะเป็นอาณาจักรที่แผ่อำนาจจากศูนย์กลางหรือเมืองหลวงไปควบคุมเมืองที่เล็กกว่า และบางครั้งก็ซ้อนทับกับอาณาจักรอื่นๆ เพราะเมืองเล็กอาจส่งบรรณาการให้แก่เมืองหรืออาณาจักรที่ใหญ่กว่าและมากกว่าหนึ่งแห่ง ขอบเขตของอาณาจักรจึงไม่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่มีเส้นแบ่งอาณาเขตแน่นอนและบางครั้งก็ซ้อนทับกัน เพราะอำนาจการปกครองได้รับการยอมรับด้วยการส่งบรรณาการผู้ปกครองของรัฐ ในสมัยโบราณให้ความสำคัญต่อกำลังคนมากกว่ามีการเคลื่อนย้ายไพร่พลหรือข้าเมืองจากพื้นที่หนึ่งมาสู่อีกพื้นที่ในเขตอาณาจักรเพื่อ

เป็นแรงงานการผลิตไม่ได้คัดคนออกเป็นนอกเป็นในตามความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ซึ่งผู้ปกครองยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม

จากหลักฐานที่บันทึกไว้ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในไทย มีประวัติศาสตร์ย้อนไปได้ถึงสมัยอยุธยา ผู้ปกครองไทยยินดีต้อนรับคนต่าง ๆ ให้เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักร ด้วยเงื่อนไขที่ว่าต้องสวามิภักดิ์และตอบสนองผลประโยชน์ผู้ปกครองในบางด้าน แม้แต่ขุนนางก็มาจากหลายชาติพันธุ์และแสดงอัตลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมได้ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2552) เช่น สมัยอยุธยาจักรีฯ ทรงแต่งตั้งหัวหน้าชาวจีนดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมท่าซ้ายได้บรรดาศักดิ์เป็นโชฎีกราชเศรษฐี เป็นต้น อยุธยาจึงมีกลุ่มชนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นชาวพื้นเมืองและอพยพมาจากต่างแดน เช่น มอญ ไทยเบ็ง ไทยพวน ไทยยวน กะเหรี่ยง ลาว จีน ญีปุ่น ชาวมอญทวิป และเปอร์เซีย ตลอดจนฝรั่งเศสชาติต่าง ๆ ส่วนหนึ่งอพยพมาด้วยเหตุผลของการแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจ แต่ส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนหรืออพยพมาอันเนื่องจากสงคราม เพราะรัฐโบราณถือคติ “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” หรือการรวบรวมกำลังคนให้แก่บ้านเมือง (ไกรศรี, 2527, น. 127) เมื่อไปสู้รบกับเมืองอื่นจึงมักเกณฑ์คนกลับมาอยู่ในราชอาณาจักรเพื่อเป็นแรงงานและตัดกำลังของอาณาจักรอื่นด้วย อีกทั้งยังยินดีต้อนรับให้กลุ่มคนต่าง ๆ อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ดังเช่นที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 หน้า 387 ว่า

ฝ่ายพวกรามัญ ซึ่งหนีพม่ามานั้น...สมิงรามัญ นายไพร่ทั้งปวงพาครัวเข้ามาทุกด้านทุกทาง ให้ข้าหลวงไปรับมาถึงพระนครพร้อมกัน แล้วทรงพระกรุณาให้ตั้งบ้านเรือนอยู่แขวงเมืองนนทบุรี บ้าง เมืองสามโคกบ้าง... (อ้างถึงใน บุญยงค์ 2556, น. 63-64)

สังคมไทยก่อนสมัยรัฐชาติ จึงเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติวัฒนธรรมสูง ผู้ปกครองมีการใช้กลยุทธ์บายที่จะให้คนกลุ่มน้อยที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งต่างไปจากคนกลุ่มใหญ่เข้ามาทำหน้าที่เฉพาะ เช่น ให้คนจีนทำหน้าที่เก็บภาษีอากร ให้ฝรั่งและแขกทำหน้าที่ทหารรับจ้างเพื่อเป็นองครักษ์พิเศษหรือเป็นที่ปรึกษา เป็นต้น ขอบเขตของอาณาจักรกำหนดด้วยความจงรักภักดีและการส่งส่วยบรรณาการของหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีต่ออำนาจของศูนย์กลาง ไม่มีแนวคิดเรื่องการออกเอกสารรับรองความเป็นคนชาติใด นอกจากการสักเลกเพื่อเรียกส่วย ดังปรากฏหลักฐานในต้นรัชกาลที่ 3 ว่า

“เมื่อจุลศักราช 1186 (พ.ศ. 2367)...โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงแยกย้ายกันขึ้นไปตรวจสำมะโนครัว แลตั้งกองสักเลกอยู่ตามหัวเมืองมณฑลอีสานบางเมือง มีเมืองกาฬสินธุ์ สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด เป็นต้น แลให้เรียกส่วยพลเร็ว เป็นธรรมเนียมแต่นั้นมา” (เดิม วิชาภัยพจนกิจ, 2542, น.138)

รัฐชาติสมัยใหม่กับการสร้างพลเมืองไทย

การก่อตัวของรัฐชาติสมัยใหม่ ส่งผลต่อความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชนที่หลากหลายในสังคมไทยและการอพยพย้ายถิ่น กล่าวคือ รัฐสมัยใหม่ของไทยเริ่มก่อรูปขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 มีการกำหนดพรมแดนรัฐสมัยใหม่ที่มีเส้นแบ่งเขตแดนที่ชัดเจน (อ่านเพิ่มเติมในธงชัย, 2556) และรัฐส่วนกลางปกครองคนในอาณาเขตโดยตรงด้วยการส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครองท้องถิ่นแทนระบบขุนนางและเจ้าเมือง มีการจัดเก็บภาษีอากรเป็นเงินตราแทนการเกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เคยอยู่ภายใต้

อำนาจของรัฐโบราณ โดยเฉพาะบริเวณที่ห่างไกลจากศูนย์กลาง ซึ่งเคย ขึ้นอยู่กับหลาย ๆ อำนาจ (เจ้าหลายฝ่าย) พร้อม ๆ กันต้องถูกจัดระเบียบ ใหม่ ส่งผลให้เกิดกบฏผีบุญขึ้นในหลายพื้นที่

ในการสร้างรัฐชาตินั้น รัฐค่อย ๆ สร้างแนวคิดเรื่องชาติไทย ด้วยการปรับปรุงระบบราชการให้มีระเบียบแบบแผน เช่น ในเขตมณฑล ตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นมณฑลชั้นนอก ได้มีตราสารสั่งเป็นทางการว่าให้เจ้าหน้าที่ทุกหัวเมืองน้อยใหญ่ใช้แบบพิมพ์ของทางราชการ ในการสำรวจสำมะโนครัว และกรอกในช่องสัญญาชาติว่า ชาติไทยในบังคับ สยาม ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงว่า ชาติลาว ชาติเขมร ลว้ย ผู้ไท ฯลฯ ดังที่ ได้ปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด (เติม วิชาคย์พจนกิจ, 2542, น. 408) นอกจากนี้ยังทำการจัดการเศรษฐกิจที่เป็นระบบ ซึ่งงานของวราภรณ์ (2557) ที่ศึกษาการค้าชายแดนในช่วงการปรับเปลี่ยนไปสู่รัฐสมัยใหม่ เผยให้เห็นว่า อำนาจรัฐส่วนกลางในการเข้ามาผนวกรวมพื้นที่ทาง ภาคเหนือที่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจนั้น ไม่ได้อาศัยกฎหมายสมัย ใหม่และระบบราชการเท่านั้น แต่ใช้การเชื่อมระบบเศรษฐกิจเข้ากับ ศูนย์กลาง เมื่อผู้คนในท้องถิ่นรู้สึกว่าการสินค้าที่มากับรถไฟ การบริโภคได้เข้าไปอยู่ในชีวิตประจำวัน ระบบเงินตราจากเดิมในพื้นที่ ภาคเหนือที่ใช้เงินรูปีในการค้าข้ามแดน เริ่มถูกแทนที่ด้วยเงินบาท รวมถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทของคนกลาง จากกลุ่มพ่อค้าคาราวาน กลายมาเป็นผู้ประกอบการกลุ่มใหม่ที่เริ่มเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจ โดยรัฐสยามสนับสนุนบทบาทของกลุ่มนี้ ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง บางส่วนก็ให้มีบทบาทเป็นเจ้าภาษี หรือเก็บสัมปทานต่าง ๆ และรัฐยัง ใช้มิติทางสังคมวัฒนธรรมในการเป็นเครื่องมือในการผนวกกลืนด้วย ทำให้คนหลากหลายเชื้อชาติในอาณาเขตพื้นที่ของรัฐสมัยใหม่กลายเป็นพลเมืองสยาม

คำว่า “สัญชาติไทย” เริ่มใช้เป็นครั้งแรกใน พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. 2456 และเน้นให้คนในประเทศสยามใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวัน เพื่อให้กลายเป็น “เป็นไทย...ในคตินิยมและความคิด” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2558) ต่อมาเริ่มมีการใช้นามสกุล ซึ่งในพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 6 เรื่อง “บรรรทักความเห็นว่าการเลือกนามสกุล” นั้นระบุว่า การตั้งนามสกุลของสามัญชนนั้นให้ใช้เกณฑ์ภูมิลำเนา หรือตั้งตามเผ่าพันธุ์ ตามประเทศถิ่นเดิม เช่น ชาวป่า ชาวทะเล ชาวเขา ชาวเกาะ ชาวมอญ ชาวพม่า ชาวเวียง และตามเชื้อชาติเดิม โดยให้เดิมคำว่า “เชื้อ” ไว้ข้างหน้า เช่น เชื้อจีน เชื้อญวน เชื้อแขก เชื้อชะวา เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “นามสกุล” ได้กลายเป็นตัวบ่งชี้ในการจัดจำแนกราษฎรและเป็นเครื่องมือของรัฐสมัยใหม่ในการควบคุมพลเมืองด้วย เพราะทุกคนจะต้องไปจดทะเบียนนามสกุลต่อนายทะเบียนอำเภอที่มีภูมิลำเนาอยู่ และต้องใช้ภาษาไทยเป็นตัวยกคณนามสกุล และมีการจดทะเบียนเป็นลายลักษณ์อักษรกับรัฐ (ธัญญ์ เจริญกุล, 2547, น. 208-219)

ในระยะแรกของการเปลี่ยนสู่รัฐชาติ เกิดแนวคิดเรื่องการออกเอกสารรับรองความเป็นคนชาติ จึงเริ่มมีการให้สัญชาติไทย และอนุญาตให้ “คนต่างด้าว” แปลงสัญชาติเป็นไทยได้ ตามพระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. 130 โดยมีข้อกำหนดว่าต้องเป็นผู้ที่มีความกลมกลืนกับสังคมไทยแล้ว หรือทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศ เป็นภริยาของชายต่างด้าวที่ได้รับการแปลงสัญชาติเป็นไทย มีบุพการีเป็นคนสัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติ เป็นผู้เยาว์และมีบิดาซึ่งได้รับอนุญาตให้แปลงสัญชาติเป็นไทย ทำให้คนเชื้อชาติต่าง ๆ อาทิ จีน อินเดีย และญวนจำนวนไม่น้อยได้รับสัญชาติไทย ซึ่งผู้ศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายสัญชาติวิเคราะห์ว่า พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. 2456 และ พ.ร.บ.แปลงชาติ

ร.ศ. 130 อาจเป็นผลของการเสด็จประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงสังเกตเห็นข้อพิพาทจำนวนหนึ่งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในสังคมยุโรป อันนำไปสู่การใช้ความรุนแรงและทำให้รัสเซียล่มสลายลงในที่สุด จึงทรงมีแนวคิดเชิงป้องกันมิให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย โดยการให้ทุกคนมีสัญชาติไทยเหมือนกัน ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติใดก็ตาม (พันธุ์ทิพย์, 2549)

ต่อมาเมื่อเกิดกระแสความคิดชาตินิยมขึ้น คนกลุ่มน้อยที่มีวัฒนธรรมเฉพาะเหล่านี้จึงตกในที่นังลำบาก เพราะมีวัฒนธรรมที่ต่างไปจากคนกลุ่มใหญ่และมีอิทธิพลขาดกิจการบางอย่างอยู่ รวมทั้งมีฐานะที่ต่ำกว่าคนส่วนใหญ่ จึงตกเป็นเป้าหมายของการเกลียดชังตัวอย่างที่เด่นชัด อาทิ ในสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มมีกระแสโจมตีกีดกันคนจีนว่า เป็น “ยิวแห่งบูรพาทิศ” ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็มีการใช้อำนาจรัฐยึดและโอนกิจการของชาวต่างชาติมาดำเนินการเอง โดยตั้งวิสาหกิจต่างๆ เช่น สัมปทานป่าไม้และเหมืองแร่ โรงงานยาสูบ เพื่อกีดกันบทบาทเศรษฐกิจของคนจีน (ธีรยุทธ, 2543) มีการตรวจค้นสมาคมจีน ลักกวัดชั้นเข้มงวดและสั่งปิดหนังสือพิมพ์และโรงเรียนจีน มีการเก็บเงินภาษี ค่าทะเบียนคนต่างด้าว (ภูวดล ทรงประเสริฐ, 2519) จุดเปลี่ยนที่สำคัญ คือ การประกาศเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ประเทศไทย” ในปี พ.ศ. 2482 ซึ่งจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ให้เหตุผลว่า

“...การใช้คำว่า ประเทศสยามนั้น นอกจากจะไม่ตรงกับเชื้อชาติของเราแล้ว ในต่อไปภายหน้าคนชาวต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ในประเทศของเรา ก็อาจที่จะถือเอาสิทธิประเทศของเราเป็นประเทศของเขาก็ได้ คือเราเป็นชาวไทย เราก็อยู่ใน

ประเทศสยาม ชาวจีนก็อยู่ในสยาม ถ้าหากว่าการที่อพยพ
ของชาวต่างประเทศมากขึ้นในต่อไปข้างหน้าตั้งพันปี เราก็
อาจจะไม่เข้าใจว่าประเทศสยามนี้เป็นของไทยหรือของจีน หรือ
ของคนอื่น.”

ภายใต้บริบทของสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลในยุคนั้นมุ่งหวัง
ที่จะให้คนหลากหลายกลุ่มผสมกลมกลืนเป็นราษฎรไทย โดยการให้
ใช้ภาษาประจำชาติเดียว คือภาษาไทยกลาง และวัฒนธรรมไทย มีการ
ออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติปี พ.ศ. 2483 ยิ่งกว่า
นั้น เมื่อหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น ได้เดินทางไป
เยี่ยมชมกิจการโบราณคดีของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ
(the École Française d'Extrême-Orient - EFEO) ที่กรุงฮานอย
และได้นำแผนที่ซึ่งแสดงว่ามีชุมชนของคนที่พูดภาษาตระกูลไท
กระจัดกระจายอยู่มากมายในคาบสมุทรอินโดจีน ในพม่า ในตอนใต้
ของจีนและในแคว้นอัสสัมของอินเดีย ภายใต้ชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ซึ่ง
ประเมินว่าถ้ารวมกับคนในสยามแล้วอาจมีถึง 60 ล้านคน จึงเสนอว่า
การเปลี่ยนชื่อประเทศจะแสดงให้เห็นถึง “ความใหญ่หลวงของเชื้อ
ชาติไทยที่มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วโลก” (Barme, 2000) อีกทั้ง ยังมี
งานวิจัยสำรวจของนักวิชาการอเมริกัน George B. Cressey ที่เข้าไป
สำรวจในจีน และเสนอว่า มีคนไทยในจีนจำนวนมหาศาล และคนเหล่านี้นั้น
ล้วนแปลกแยกจากจีน ไม่ยอมรับจีน และประสงค์ที่จะเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกับคนไทยในสยาม (เชียงเล่าหลง, 2547) การเปลี่ยนชื่อมา
เป็นประเทศไทยนับเป็นการปลุกกระแสลัทธิชาตินิยมของคนไทยให้
รู้สึกอีกเข็มและผูกพันกับประเทศชาติมากขึ้น และจะได้ร่วมกันสร้าง
“มหาอาณาจักรไทย” (Greater Thai Kingdom) และก่อให้เกิดความ

สนใจเกี่ยวกับกำเนิด ที่มา และการเคลื่อนย้ายอพยพของชนชาติไท ในยุคนั้นมีการเขียนประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่เสนอว่า ชนเผ่าไทถูกจีนรุกรานจนต้องถอยร่นมาอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ และไทยจะ “ถอยไปไม่ได้อีกแล้ว” (สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์, 2543) แพร์หลายในความรับรู้ของพลเมืองประเทศไทยในยุคนั้น

การปลุกกระแสชาตินิยมด้วยการพูดถึงอดีตอันรุ่งเรืองของชนชาติไทยผ่านงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ ได้ส่งผลให้เกิดกระแสถกเถียงในวงกว้างว่า ถิ่นกำเนิดของคนไทยอยู่ที่ไหน เกิดความสนใจที่จะศึกษาวัฒนธรรมของชนชาติไทกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทย โดยอาศัยพื้นฐานหลักจากเกณฑ์การจำแนกกลุ่มชนที่ใช้ภาษาในตระกูลไท-กะได เช่น งานของสารนาถ (สังข์ พัทโนทัย) เรื่อง เยี่ยมไทยอาหมสายเลือดของเรา งานของบรรจบ พันธุเมธา เรื่อง กาเลหม่านโต งานของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เรื่อง ไทยสิบสองปันนา, ลื้อ คนไทยในประเทศจีนและคนไทยในพม่า ซึ่งเป็นงานเขียนและสารคดีท่องเที่ยวที่ให้ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณีและชีวิตของคนไทนอกประเทศไทยมีลักษณะเป็นงานเขียนแบบชาติพันธุ์วรรณนาที่พรรณนาบรรยายข้อมูลและความรู้สึกของผู้เขียนที่ได้เดินทางไปสัมผัสในช่วงระยะเวลาอันสั้น พยายามเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างโดยยึดเอาภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยเป็นตัวตั้ง (สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์, 2543, น. 50-51) อาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกความรู้เกี่ยวกับคนไทในที่ต่าง ๆ ได้จากการเดินทางของมิชชันนารีและชาวต่างประเทศ ต่อมาจึงเริ่มมีคนไทยที่เดินทางข้ามแดนไปด้วยตนเองเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับคนที่พูดภาษาตระกูลไทนอกประเทศไทย

ในช่วงสงครามโลกที่สยามเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทย และแนวคิดเรื่องสร้าง “มหาอาณาจักรไทย” แพร์หลายนั้น ก็มีปฏิกิริยา

ตอบได้จากประเทศจีน ซึ่งมีกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทยอาศัยอยู่บริเวณชายแดนทางตอนใต้ รัฐบาลจีนในขณะนั้นเกรงว่าญี่ปุ่นจะใช้ความคล้ายทางภาษาและวัฒนธรรมมาดึงให้ชนเหล่านั้นแยกตัวออกจากจีน จึงให้ความสำคัญแก่การใช้ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) เพื่อจุดหมายทางการเมือง โดยเร่งส่งนักวิชาการมาศึกษาภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มคนต่าง ๆ ในพื้นที่อันห่างไกลตามชายแดน การจัดจำแนกชาติพันธุ์และการใช้พลังเชิงสัญลักษณ์ของชื่อเรียกชาติพันธุ์ (ethnonym) ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญ โดยพิจารณาผ่านความขัดแย้งทางการเมืองภายในและภายนอก รัฐบาลจีนในสมัยก๊กมินตั๋งจึงมีประกาศให้หลีกเลี่ยงที่จะเรียกชื่อกลุ่มคนตามภาษาพูดแต่ให้เรียกชื่อตามถิ่นฐาน เพื่อที่จะสร้างให้เกิดความภักดีต่อชาติจีนและป้องกันไม่ให้เกิดคนเหล่านั้นถูกชักจูงให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมทางชาติพันธุ์ร่วมกับคนกลุ่มที่พูดภาษาคั่นกันซึ่งอาศัยอยู่นอกประเทศ ยิ่งกว่านั้น นักวิชาการจีนจะไม่จัดตระกูลภาษาตามสากล แต่ตั้งชื่อที่แตกต่างกัน เช่น ไม่มีตระกูลภาษาไทย แต่เป็นตระกูลภาษาจ้วง-ต้ง เป็นต้น และเมื่อสาธารณรัฐประชาชนจีนสถาปนาขึ้นในปี ค.ศ. 1949 ความเป็นชาติพันธุ์นับเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการสร้างรัฐชาติจีนสมัยใหม่ พรรคคอมมิวนิสต์จีนชูนโยบายให้สิทธิในการปกครองตนเองของชนชาติส่วนน้อย เพื่อสร้างความเป็นชาติสังคมนิยมที่แตกต่างไปจากรัฐบาลก๊กมินตั๋ง จึงมีการจัดจำแนกพลเมืองตามกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic classification) ออกเป็น 56 ชนชาติ (minzu) และกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ได้ถูกจัดแบ่งออกเป็นหลายกลุ่มชนชาติ อาทิ จ้วง ต้ง ไต้ ปู้ยี้ (Somrak, 2014)

ในส่วนของไทย ก็เริ่มมีแนวคิดชาตินิยมเกิดขึ้นในการนิติบัญญัติเรื่องสัญชาติ ใน พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. 2495 (พันธุ์ทิพย์, 2549) เกิด

ความคิดรังเกียจคนต่างด้าว โดยเฉพาะคนเชื้อชาติจีน ด้วยสาเหตุที่ประเทศจีนได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ รัฐบาลไทยจึงเข้มงวดกับการเข้าเมืองและกำหนดโควตาการเข้าเมืองของคนจีน แต่ก็ยังคงมีชาวจีนลักลอบเข้าประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจำนวนมาก (ภูวดล ทรงประเสริฐ, 2519) เกษียร เตชะพีระ (2537) เสนอว่าอุดมการณ์ชาติพันธุ์ไทย (Ethno ideology of Thainess) เป็นวาทกรรมที่ใช้ชาติพันธุ์มาเป็นเครื่องมือทางการเมือง ในปี พ.ศ. 2499 เริ่มมีการสำรวจเพื่อจัดทำทะเบียนราษฎรและออกบัตรประจำตัวประชาชนให้ผู้มีสัญชาติไทย ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติใดก็ตาม เริ่มมีการกำหนดให้คนต่างชาติต้องร้องขออนุญาตเข้าเมือง และในขณะเดียวกันรัฐก็สามารถเนรเทศคนที่ไม่มีสัญชาติไทยออกนอกประเทศได้เช่นกัน ด้วยการออกพระราชบัญญัติการเนรเทศ พ.ศ. 2499 (พันธุ์ทิพย์, 2549) กล่าวโดยสรุปก็คือ รัฐบาลสมัยใหม่เริ่มผูกความเป็นพลเมืองของผู้คนไว้กับรัฐใดรัฐหนึ่ง หรือที่ ปีเตอร์ เทย์เลอร์ เรียกว่า “หนึ่งคนหนึ่งรัฐ หนึ่งคนหนึ่งชาติ” (อ้างจาก จิรวุฒิ, 2547) มีการพยายามสร้างกลไกในการควบคุมการตั้งถิ่นฐานและการโยกย้ายถิ่นของพลเมืองไว้ภายใต้ดินแดนทางภูมิศาสตร์หรือพรมแดนของรัฐตลอดจนควบคุมการเดินทางข้ามพรมแดนรัฐ

เส้นเขตแดน กับการจัดจำแนกราษฎร

งานวิจัยส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่า รัฐบาลสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อตัวและพัฒนาขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนารวมศูนย์อำนาจของแต่ละรัฐชาติ และการให้สัญชาติแก่พลเมืองนั้นใช้ระยะเวลาไม่เท่ากัน ประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกับไทย ได้แก่ พม่าที่ได้เอกราชจากอาณานิคมบริติช

อินเดียใน พ.ศ. 2491 ยังคงมีปัญหาการเมืองภายใน นายพลเนวินเข้ายึดอำนาจรัฐบาลของอูโนใน พ.ศ. 2505 (ค.ศ. 1962) และประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญและข้อตกลงปางโหลง ทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มซึ่งเคยปกครองโดยระบบเจ้าของกลุ่มตนเอง และต้องกลายเป็นชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในพม่า เกิดการก่อตัวของกองกำลังอิสระของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตามแนวชายแดน ในลาวซึ่งได้เอกราชจากอาณานิคมฝรั่งเศสแล้วก็มีการต่อสู้ภายในระหว่างรัฐบาลระบอบกษัตริย์และกองกำลังคอมมิวนิสต์ในช่วง พ.ศ. 2496-2518 ส่วนกัมพูชาแม้จะได้เอกราชจากฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2508 (ค.ศ. 1955) แต่ก็มี การสู้รบระหว่างฝ่ายขวานำโดยนายพลลอนนอลและฝ่ายซ้ายที่นำโดยนายเขียว สัมพันธ์ ส่วนเวียดนามก็ยังแบ่งเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ มีการสู้รบกันจนกรุงไซ่ง่อนแตกในปี พ.ศ. 2518 ปัญหาการเมืองและการต่อสู้ภายในของแต่ละประเทศในภูมิภาคนี้ทำให้รัฐชาติสมัยใหม่ยังไม่สามารถรวมศูนย์อำนาจได้อย่างมั่นคง ทำให้การสำรวจและขึ้นทะเบียนราษฎรของประเทศต่างๆ ทำได้ยาก โดยเฉพาะในบริเวณชายแดนและพื้นที่ ๆ มีการต่อสู้ ความไม่สมบูรณ์ของการสำรวจเพื่อจัดทำทะเบียนราษฎรในต้นพุทธศตวรรษ 2500 ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาคนไร้รัฐหรือคนไร้สัญชาติในเวลาต่อมา

เมื่อประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับแต่ พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา รัฐบาลยุคต่างๆ พยายามผลักดันให้เกิดการผสมกลมกลืนกลุ่มชนที่มีภาษาวัฒนธรรมแตกต่างกันทั้งหลายให้กลายเป็นไทยไปพร้อมกับการขยายตัวของรัฐสู่ท้องที่อันห่างไกลผ่านระบบราชการ ทั้งด้านการจัดแบ่งเขตปกครอง การศึกษา สาธารณสุข และสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น นอกจากนี้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังได้ก่อตั้งสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง

7 (ระบบชาวดำ) เมื่อปี พ.ศ. 2501 ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ทางการทหาร (www.kroobannok.com) และต่อมาเป็นสื่อที่ทรงอิทธิพลในด้านการพูดภาษาไทยมาตรฐาน

นโยบายการผสมกลมกลืน (Assimilation) ให้ประชาชนทั้งประเทศไทยกลายเป็นคนไทย โดยไม่มีการแบ่งแยก (ใช้ชื่อเรียกว่า คนไทยภาคเหนือ คนไทยภาคอีสาน คนไทยภาคใต้ ตามความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น) ทุกคนต้องเรียนภาษาไทย ห้ามพูดภาษาท้องถิ่นในโรงเรียน เห็นได้ชัดจากการอภิปรายของสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญในปี พ.ศ. 2505 ความว่า

“พลเมืองของเรา ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากต่างด้าว หรือไม่ใช้เผ่าพันธุ์ไทยได้กลายเป็นคนไทยอย่างสนิทสนมเพราะจากระบบการศึกษาในโรงเรียน เราได้สร้างสภาพจิตใจหรือที่เรียกว่าเมนทัลลิตี้ (mentality) อันเดียวกัน กลายเป็นคนไทย... ความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ไม่มีรุนแรง...” (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2544, น. 112)

นโยบายนี้ส่งผลให้ความเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างและหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมไทยเปลี่ยนไป เกิดการแยกแยะและจัดประเภท (classification) กลุ่มชนที่หลากหลายตามความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐ ดังปรากฏเป็นนิยาม 3 ประการ ได้แก่ ชนกลุ่มน้อย ชนเผ่า และชาวเขา ซึ่งมีนัยที่แสดงถึงความด้อยกว่าในเชิงอำนาจและวัฒนธรรม รัฐไทยไม่ค่อยยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2548) ในปี พ.ศ. 2502 และมีมติ ครม. ให้ตั้ง “คณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา” และจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง

สงเคราะห์ชาวเขาในพื้นที่ที่มีชาวเขาอยู่อย่างหนาแน่น มีการจัดตั้ง “กองสงเคราะห์ชาวเขา” ในปี พ.ศ. 2505 โดยกรมประชาสงเคราะห์ ได้กำหนดว่า “ชาวเขา” หมายถึง พวกมั่ว เย้า ลีซอ อีโก่ กะเหรี่ยง ลัวะ ถิ่น ชมุ ชาวไทย และผู้อื่นที่อาศัยและประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งแน่นอนบนภูเขา ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 มีการจัดตั้งศูนย์วิจัยชาวเขา เพื่อทำการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนงานพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาเพื่อให้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับแนวทาง “การพัฒนา” และเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวและความมั่นคงของชาติ (<http://htwd2009.blogspot.com>) กลุ่มชนที่แม้จะอยู่ในประเทศไทยมาก่อนการตั้งรัฐชาติ แต่ยังผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยได้น้อย จึงถูกกีดกันสิทธิในการเป็นพลเมือง ถูกเลือกปฏิบัติในการขอสัญชาติไทย ตลอดจนถูกจำกัดพื้นที่ในการเคลื่อนย้ายอพยพถิ่นฐานด้วย รัฐมองคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณชายแดนเหล่านี้ว่ามีฐานะยากจน เป็นแหล่งปลูกฝิ่นและผลิตยาเสพติด ส่งผลร้ายต่อความมั่นคงของประเทศ

ยิ่งไปกว่านั้น บรรยากาศของความหวาดกลัวในลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ครอบงำประเทศไทยในช่วงนั้น ทำให้รัฐบาลไทยเข้มงวดในการให้สัญชาติไทยมากขึ้น ใน พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ. 2508 ได้ตั้งเงื่อนไขว่าแม้ผู้นั้นจะเกิดในราชอาณาจักรไทย แต่ถ้าพ่อแม่เป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองก็จะไม่ได้รับสัญชาติไทย หากจะขอสัญชาติไทยต้องมีการร้องขอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล ต่อมาความหวาดกลัวในลัทธิคอมมิวนิสต์ ยังก่อให้เกิด ปว.337 หรือประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 337 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2015 มีคำสั่งถอนสัญชาติไทยของ “บุคคลที่เกิดในประเทศไทยก่อนวันที่ 14

อันวาคม พ.ศ. 2515 ซึ่งมีบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายเป็นคนต่างด้าวที่มีลักษณะการเข้าเมืองแบบไม่ถาวร หรือในกรณีที่ไม่ปรากฏบิดาที่ชอบด้วยกฎหมาย มารดาเป็นคนต่างด้าวที่มีลักษณะการเข้าเมืองแบบไม่ถาวร” ซึ่งส่งผลร้ายต่อคนเชื้อชาติจีนหรือญวนที่อพยพมาอาศัยในประเทศไทย ดังเช่นกรณีของนางสุดา ที่จังหวัดสกลนคร ที่ต้องเสียสัญชาติไทยโดยผลของ ปว.337 และกลายเป็น “คนเข้าเมืองผิดกฎหมาย” เพราะบิดามารดา เป็นคนเชื้อชาติญวน ซึ่งไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎรไทย เป็นต้น (พันทิพย์, 2549)

อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดความขัดแย้งในกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ระหว่างจีนกับโซเวียต-เวียดนาม-ลาว และสถานการณ์การต่อสู้กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ในบริเวณชายแดนและพื้นที่สีแดงของไทยบรรเทาลง รัฐบาลไทยได้ประกาศเรียกร้องให้ผู้ที่หลบหนีเข้าปากลับมารายงานตัว และออกประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง ให้สถานะคนต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบด้วยกฎหมายแก่บุคคลที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย และอาศัยอยู่มานานตามพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 เพื่อให้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีการสู้รบ เข้ามาจดทะเบียนและออกเอกสารรับรองสถานะบุคคลได้ แม้จะยังไม่ได้รับสัญชาติไทยก็ตาม เห็นได้ชัดจากกรณีของชาวม้งในป่าที่เป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ออกมามอบตัว บางส่วนถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่เดิม แต่ส่วนใหญ่ไม่มีที่ไปรัฐบาลจึงจัดที่พักพิงชั่วคราวให้ที่บ้านเช็กน้อย จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมถึงมีการลงทะเบียนและจัดทำรายการสัญชาติไทยให้แก่ชาวเขาที่ตกหล่น และชาวเขาที่ออกจากป่ามามอบตัว (<http://hmongthaiculture.blogspot.com>)

นอกจากเกิดนิยามใหม่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อย ชนเผ่า และชาวเขาแล้ว ในช่วงทศวรรษ 2520 ยังเกิดนิยามใหม่ คือ “ผู้พลัดถิ่น”

ขึ้น ทั้งนี้เพราะในพม่ามีสงครามกลางเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตที่มีการสู้รบถูกเกณฑ์ไปเป็นคนชนเลียบัง เป็นแรงงาน และถูกขูดรีดภาษี ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยจำนวนมากอพยพย้ายถิ่นหนีภัยสงครามในประเทศพม่าเข้ามาในพรมแดนประเทศไทย รัฐไทยจึงให้บุคคลที่อพยพหนีการสู้รบมาจากประเทศพม่าก่อนวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2519 รับเอกสารที่เรียกว่า “บัตรผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” ในราว พ.ศ. 2520-2522

ต่อมาเมื่อเกิดการประท้วงและสงครามกลางเมืองระหว่างรัฐบาลกับนักศึกษาประชาชนในพม่า ในวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2531) หรือที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า เหตุการณ์ “8888” นั้น มีการกวาดล้างหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ของรัฐบาลทหารพม่า การถูกเกณฑ์ไปเป็นคนชนเลียบังให้กองทัพทหารพม่า ถูกเกณฑ์ไปเป็นแรงงาน การขูดรีดภาษี ความรุนแรงส่งผลให้เกิดการอพยพของกลุ่มคนต่าง ๆ จากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และรัฐบาลไทยต้องเปิดรับคนอพยพเหล่านี้ด้วยเหตุผลทางมนุษยธรรม โดยมีองค์การระหว่างประเทศให้การช่วยเหลือทำให้เกิดค่าและนิยามที่หลากหลายขึ้นในการกำหนดสถานะของผู้อพยพจากประเทศพม่า ได้แก่ ผู้อพยพลี้ภัยทางการเมือง ผู้ถูกเนรเทศ และผู้พลัดถิ่น ซึ่งจะเข้ามาอาศัยในศูนย์พักพิงชั่วคราวของรัฐบาลไทย หรือที่เรียกอย่างเป็นทางการว่า “พื้นที่พักพิงชั่วคราวผู้หนีภัยจากการสู้รบ” ซึ่งมีทั้งหมด 10 แห่ง ตามแนวชายแดนไทย-พม่า ผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ในค่ายอพยพเป็นเวลา 20-30 ปี มีเด็ก และเยาวชนจำนวนไม่น้อยเกิดและเติบโตในค่าย แม้ว่าจำนวนประมาณ 50,000 คน ได้รับการคัดเลือกให้ย้ายถิ่นไปอยู่ในประเทศที่ 3 เช่น อเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย แต่จำนวนผู้ที่อยู่ในค่ายยังไม่ลดลงนัก เนื่องจากมีผู้ทยอยเข้ามาอีกเป็นระยะ ๆ ใน

ภายหลัง แม้การสู้รบทางเขตประเทศพม่าจะลดน้อยลงเพราะมีการทำสัญญาหยุดยิงระหว่างรัฐบาลและชนกลุ่มน้อย แต่กระบวนการทางออกในเรื่องผู้ลี้ภัยยังไม่มีความชัดเจน (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2558) นอกจากนี้ผู้อพยพจากพม่าแล้ว ในช่วงสงครามเย็นที่ยังคงมีการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่ต่างอุดมการณ์ในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว เวียดนาม กัมพูชา ประเทศไทยกลายเป็นแหล่งพักพิงลี้ภัยของผู้อพยพหลากหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มอดีตทหารจีนคณะชาติ ซึ่งตกค้างไม่ได้อพยพต่อไปได้หัวน กลุ่มจีนอพยพพลเรือน กลุ่มจีนฮ่ออิสระ กลุ่มชาวเวียดนามอพยพ กลุ่มชาวลาวอพยพ กลุ่มม้งจากลาว ซึ่งตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการห้ามพลัดดันกลับ (Non-Refoulement Principle) แล้ว ประเทศไทยไม่สามารถพลัดดันให้ “ผู้ลี้ภัย ผู้มีสถานะเหมือนผู้ลี้ภัย รวมทั้งผู้ที่อาจตกอยู่ในอันตรายจากถูกส่งกลับไปประเทศต้นทาง” กลับไปยังประเทศที่เขาหนีภัยมาและต้องรองานว่ากลุ่มผู้อพยพเหล่านี้จะอพยพต่อไปยังประเทศที่สาม (<http://prachatai.com>) ซึ่งจวบจนถึงปัจจุบันก็ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์หลายหมื่นคนยังไม่ได้รับสัญชาติ และยังคงอยู่ในกระบวนการพิสูจน์สัญชาติ ส่วนคนที่ไม่รู้หรือไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าตนเกิดที่ไหน เกิดเมื่อไหร่ หรือบิดามารดาเป็นใคร ไม่มีเอกสารรับรองตัวบุคคลโดยรัฐใดเลย จะถูกจัดเป็น “บุคคลไร้รากเหง้า” (www.gotoknow.org)

จากที่กล่าวมาโดยสังเขปชี้ให้เห็นว่า ตลอดประวัติศาสตร์ช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่รัฐชาติสมัยใหม่ของไทย รัฐสมัยใหม่พยายามเข้าไปจัดการพลเมืองด้วยการจัดทำแผนที่ การสำมะโนประชากร การออกบัตรประชาชน การจัดจำแนกคนตามกลุ่มภาษาวัฒนธรรม และควบคุมการย้ายถิ่นข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติ ประเทศที่เป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ได้ปิดพรมแดนและห้ามพลเมืองเดินทางออกนอกประเทศ

เส้นเขตแดนได้แบ่งแยกผู้คนให้กลายเป็นคนสัญชาติต่าง ๆ การให้สัญชาติจึงเป็นปฏิบัติการบ่งชี้อัตลักษณ์ของบุคคลซึ่งถูกนิยามโดยเส้นเขตแดน และต้องมีชื่อในทะเบียนราษฎร มีเอกสารตามกฎหมายแสดงความเป็นพลเมือง อันจะเกี่ยวพันกับสิทธิต่าง ๆ ที่พลเมืองในชาตินั้น ๆ จะได้รับ เช่น สิทธิในการถือครองที่ดิน สิทธิในการเลือกตั้ง สิทธิในสวัสดิการของรัฐ สิทธิในการกู้ยืมเงินจากธนาคาร ฯลฯ แต่ในทางปฏิบัติรัฐต่าง ๆ ก็ยังไม่สามารถควบคุมการย้ายถิ่นข้ามพรมแดนรัฐได้ ยังคงมีการเคลื่อนย้ายอพยพของกลุ่มคนจำนวนมากเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ความร่วมมือระดับภูมิภาค การข้ามพรมแดน

ในยุคหลังสงครามเย็นที่ประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ คือ โซเวียต จีน ประกาศนโยบายเปิดประเทศ และเริ่มเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจสู่ระบบตลาดในช่วง ทศวรรษที่ 1980 ส่งผลให้ประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่เคยปิดพรมแดนและห้ามพลเมืองเดินทางติดต่อกับประเทศเสรีก็เริ่มเปิด ประเทศไทยเองก็เริ่มเปลี่ยนมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ธุรกิจการท่องเที่ยวขยายตัวสูง เริ่มมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเมือง ในช่วงต้นทศวรรษที่ 2530 รัฐบาลไทยยุคพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ จึงได้เสนอนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” สร้างสัมพันธไมตรีทางการค้าและการลงทุนกับประเทศสังคมนิยม คือ จีน พม่า ลาว และเวียดนาม ต่อมา เริ่มเกิดโครงการพัฒนาความร่วมมือทางการค้าระดับภูมิภาค หลายโครงการ อาทิ ความร่วมมือเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก ในปี พ.ศ. 2532 โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ และความร่วมมือเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง 6 ประเทศ ในปี พ.ศ. 2535 เพื่อส่งเสริมการค้า การลงทุนระหว่างประเทศ รัฐบาลในหลายประเทศสนับสนุนการเปิดเขต

เศรษฐกิจพิเศษ และเปิดพรมแดน เกิดโครงการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ที่มีเครือข่ายระหว่างเมืองและชนบท เพื่อให้เคลื่อนย้ายทุน สินค้า เทคโนโลยี ชาวสาร และผู้คน ได้สะดวกรวดเร็วขึ้น มีการประกาศจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) ขึ้น รัฐบาลในประเทศสมาชิกก็ปรับเปลี่ยนระบบการค้า การลงทุน และเทคโนโลยีให้พัฒนาไปในแนวทางที่เอื้อต่อการเคลื่อนย้ายข้อมูล สินค้า และผู้คนจำนวนมาก ข้ามพรมแดนรัฐชาติได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว

รัฐบาลไทยก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนนโยบาย แนวทาง และ กลไกในการแก้ปัญหาการเข้ามอย่างผิดกฎหมายของแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ (ลาว กัมพูชา และพม่า) ภายใต้นโยบายความร่วมมือด้านการพัฒนาเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง 6 ประเทศ (The Greater Mekong Sub-regional – GMS) ด้วยการจัดทำทะเบียนประวัติ ท.ร.38/1 และผ่อนผันให้ทำงานในพื้นที่ได้ แต่ก็ควบคุมการเดินทางข้าม เขตของแรงงานกลุ่มนี้ ต่อมาได้ทำการพิสูจน์สัญชาติให้แรงงานของแต่ละชาติทำพาสปอร์ตและขอวีซ่าเข้ามาทำงานอย่างถูกกฎหมาย ตลอดจนมีการทำ MOU กับรัฐบาลของประเทศในการจัดหาแรงงานมา ทำงานในไทย

ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์และบุตรของบุคคลที่อพยพเข้ามา ในประเทศและอาศัยอยู่ยาวนานที่ได้มีเชื้อสายไทยและเกิดในประเทศไทย ซึ่งยังไม่ได้การรับรองสถานะบุคคลจากรัฐ คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อ วันที่ 7 ธันวาคม 2553 ให้รับรองสถานะให้อาศัยอยู่ถาวรในประเทศไทย ได้ “รวม 14 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มชาวเขา 9 เผ่า 2. กลุ่มบุคคลบนพื้นที่ สูงและชุมชนพื้นที่สูงที่อพยพเข้ามาก่อนและหลัง 3 ตุลาคม 2528 3. กลุ่มอดีตทหารจีนคณะชาติ 4. กลุ่มจีนอพยพพลเรือน 5. กลุ่มจีน ฮ่ออิสระ 6. กลุ่มผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า 7. กลุ่มผู้หลบหนีเข้าเมือง

จากพม่า 8. กลุ่มชาวเวียดนามอพยพ 9. กลุ่มชาวลาวอพยพ 10. กลุ่มเนปาลอพยพ 11. กลุ่มอดีตโจรจีนคอมมิวนิสต์มาลาया 12. กลุ่มไทยลี้ภัย 13. กลุ่มม้งถ้ากระบอกที่ทำคุณประโยชน์ และ 14. กลุ่มผู้หลบหนีเข้าเมืองชาวกัมพูชา ทั้งนี้ เฉพาะผู้ที่ได้รับการสำรวจจัดทำทะเบียนประวัติและมีเอกสารแสดงตน (เข้ามาถึงวันที่ 18 มกราคม พ.ศ.2538)” และจะให้สัญชาติไทยภายใต้เงื่อนไขที่ว่า “สามารถพูดและฟังภาษาไทย เข้าใจได้ ยกเว้นกรณีเด็กอายุต่ำกว่าเจ็ดปี (4.) ต้องมีความจงรักภักดีต่อประเทศไทย และเลือกใส่การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ... (7.) ไม่มีพฤติกรรมที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ” (คู่มือสำหรับประชาชน)

การอพยพโยกย้ายถิ่นอย่างกว้างขวางและเข้มข้นของผู้คนจำนวนมากที่เข้า-ออกข้ามพรมแดนรัฐไทยในช่วงกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา มีทั้งการย้ายถิ่นเพื่อการทำงานทำตามฤดูกาล การถูกบังคับพลัดถิ่น และการละทิ้งถิ่นฐานเดิมเพื่อลี้ภัยสงครามและความขัดแย้ง หรือเพื่อแสวงหารายได้และชีวิตที่ดีขึ้น นับเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างหลากหลายและซับซ้อน เกิดชุมชนของผู้ย้ายถิ่นกลุ่มต่างๆ ในเมืองใหญ่ เป็นชุมชนทางชาติพันธุ์ (ethnic enclave) ของคนย้ายถิ่นที่ใช้ภาษาพูดและมีขนบธรรมเนียมประเพณีร่วมกัน เมื่อมาอยู่ในสังคมใหม่จึงเกิดปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต เกิดการผสมผสานและสร้างพื้นที่ทางสังคมแบบใหม่ สร้างจินตนาการเกี่ยวกับ “ความเป็นชาติ” และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เคยถูกแบ่งแยกและจำกัดการติดต่อข้ามรัฐ เพราะอยู่ภายใต้อาณาเขตและกฎระเบียบของรัฐชาติที่แตกต่างกัน เริ่มติดต่อสัมพันธ์ข้ามรัฐกันอย่างเปิดเผยมากขึ้น มีการสร้างเครือข่ายชาติพันธุ์ข้ามชาติในหลายลักษณะ ทั้งทางด้านเครือญาติ

สายตระกูล ศาสนา การค้า และสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมหรือฟื้นความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์

กล่าวโดยสรุป ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นบริเวณที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ที่ทั้งพึ่งพาอาศัยกัน และแข่งขันต่อสู้กันมาในประวัติศาสตร์มีการอพยพเคลื่อนย้ายของคนกลุ่มต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ในปัจจุบันพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เช่น คนในที่สูง (ม้ง ลาฮู ลีซู ชมุ ฯลฯ) และคนในที่ลุ่ม (ไตกลุ่มต่าง ๆ เช่น ไทใหญ่ ลื้อ เขิน ยวน ไต-ลาว เขมร ฯลฯ) กระจายอยู่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ และหลายกลุ่มมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและทางการค้าระหว่างกัน บริเวณนี้จึงมีวัฒนธรรมทางภาษาที่หลากหลาย มีการใช้ชีวิต การแต่งกาย ที่เป็นลักษณะเฉพาะ แต่ในช่วงเวลาประวัติศาสตร์สมัยใหม่จนถึงปัจจุบันกลุ่มคนเหล่านี้ได้รับผลกระทบจากสงคราม ความขัดแย้งทางการเมือง รวมทั้งกระบวนการโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้วิถีชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในเวลาอันรวดเร็ว ยุคสมัยที่มีการรวมตัวเป็นภูมิภาคนับเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ จากยุคที่รัฐชาติพยายามจำกัดการเคลื่อนย้ายของพลเมืองเข้าสู่ยุคที่สนับสนุนการเคลื่อนย้ายทุน สินค้าและแรงงานข้ามชาติ ซึ่งนักวิชาการจำนวนหนึ่งเห็นพ้องกันว่า ทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการแสวงหาแรงงานราคาถูกและตลาดที่กว้างขึ้นได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายทางสังคมมากกว่ายุคก่อน ๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างมากจากวงวิชาการสังคมศาสตร์ดังจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

วิชาการข้ามพรมแดน

จากการสำรวจเอกสารงานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติไทย จำนวน 50 ชิ้น (งานภาษาไทย

28 ชั้น และภาษาอังกฤษ 22 ชั้น) เพื่อทำความเข้าใจทิศทางและปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของชาติพันธุ์ศึกษา พบว่างานที่ทำในช่วงปี พ.ศ. 2533 - 2557 มีจำนวนกว่า 37 ชิ้น ที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ข้ามรัฐมาจากประเทศเมียนมาร์ (ในอดีตใช้ชื่อว่า พม่า) ได้แก่ ไทใหญ่ มอญ กะเหรี่ยง คะฉิ่น ปะหล่องหรือดาระอั้ง อาเคီးะ แรงงานพม่า ลื้อเมืองยอง และไทยพลัดถิ่น จำนวน 10 ชิ้น ที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ข้ามรัฐจากลาว กัมพูชา และสิบสองปันนา 1 ชิ้น ที่ศึกษาการเชื่อมสายสัมพันธ์ของชาวจ้วงในจีนกับ “ความเป็นพี่น้องไท” เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในระดับประชาชนระหว่างจีนกับอาเซียนในยุคเปิดการค้าเสรี และอีก 2 ชิ้น ที่ศึกษาการข้ามแดนของคนไทยไปทำงานที่มาเลเซีย ซึ่งในบทความชิ้นนี้จะไม่ลงในรายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาของงานแต่ละชิ้น

การทบทวนงานวิจัยดังกล่าว ทำให้พบว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีการปรับเปลี่ยนวิธีการศึกษา จากที่ศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ในพื้นที่เดียวหรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวอย่างลึกซึ้งเปลี่ยนมาเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม หรือความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่อยู่ต่างรัฐและกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มใหม่ที่นักวิชาการไทยเริ่มออกไปทำงานวิจัยในต่างประเทศ หรือศึกษาในพื้นที่ชายแดนที่มีการเคลื่อนไหวของผู้คนสูง งานเหล่านี้ไม่ได้จำกัดขอบเขตการศึกษาในพื้นที่ทางกายภาพที่กลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ แต่เน้นศึกษาพื้นที่ทางสังคม มีการนำแนวคิดใหม่ๆ เกี่ยวกับคนพลัดถิ่น พื้นที่ทางสังคม และจินตนาการข้ามชาติ และแนวคิดหลังสมัยใหม่นิยมมาใช้ในการศึกษาชาติพันธุ์มากขึ้น และให้ความสำคัญแก่เจ้าของวัฒนธรรมหรือตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ (agency) ที่มีศักยภาพ มีพลวัตสูงในปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต วิถีคิด อัตลักษณ์ และสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ เพื่อโต้ตอบกับ

สถานการณ์บีบคั้นจากโลกภายนอก

งานส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่ากระบวนการก่อตัวของสำนึก
ความเป็นชาติพันธุ์และการแสดงอัตลักษณ์มีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง
ท่ามกลางเปลี่ยนแปลงโดยสัมพันธ์กับบริบทที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลาย
กลุ่มและอำนาจรัฐหลายแห่ง มีการอภิปรายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
โครงสร้างกับปฏิบัติการ โดยที่มองว่าไม่ได้มีการครอบงำจากโครงสร้าง
เพียงฝ่ายเดียว หากแต่กำหนดซึ่งกันและกัน และคนชายขอบไม่ได้มี
ลักษณะยอมจำนน (passive) หากแต่มีความพยายามที่จะต่อรองเพื่อ
สร้างพื้นที่ทางสังคม อาทิ มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายและสร้างอัตลักษณ์
มีการใช้รูปแบบทางวัฒนธรรมเป็นกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ มีการ
ใช้อินเตอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารข้ามชาติและสร้างชุมชนจินตนาการ
บนสังคมออนไลน์ กล่าวโดยสรุปก็คือ แม้ผู้คนจะถูกบังคับหรือสมัครใจ
โยกย้ายข้ามชาติ จนต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมให้
สามารถดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ของรัฐใหม่ แต่ก็ไม่ได้ขาดความสัมพันธ์
กับชุมชนเดิมและยังพยายามดำรงอัตลักษณ์ ซึ่งก็ไม่ได้มีเพียงหนึ่ง
เดียว หากแต่เป็นพหุลักษณะ (multiple identity) ผสมผสาน หรือปรับ
ข้ามท้องถิ่น (trans-localized) หรือเป็นการช่วงชิงต่อรองความหมาย
กับการจัดประเภททางชาติพันธุ์ที่ถูกกำหนดหรือสร้างจากรัฐ คน
ภายนอกและนักวิชาการก็มีการปรับตามสถานการณ์ ดังเห็นได้จาก
ปรากฏการณ์การรื้อฟื้นและประดิษฐ์วัฒนธรรมใหม่ สร้างสัญลักษณ์
และความหมายใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อีกทั้งระบบความ
เป็นถิ่นฐานบ้านเกิด (locality-based relation) ถูกใช้ในหลายระดับ

งานศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามประเทศของกลุ่มชาติพันธุ์
เดียวกัน รวมถึงงานศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์การแต่งงานข้ามชาติ
ด้วย ในระยะแรกจะมุ่งศึกษากลุ่มใหญ่ ๆ ที่มีถิ่นฐานในหลายประเทศ

อาทิ กลุ่มคนจีนโพ้นทะเล กลุ่มคนไท/ไต คนมุสลิม ในระยะหลังเริ่มมีงานศึกษากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เช่น เครือญาติมั่งที่มีพี่น้องลูกหลานอยู่กระจายกันถึงหกประเทศ ได้แก่ ไทย จีน ลาว เวียดนาม ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เครือข่ายอาชากลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีการรื้อฟื้นภาษาหรือมีการทำกิจกรรมร่วมกันโดยที่หมุนเวียนไปตามประเทศต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนใหญ่ศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติในรูปแบบลักษณะที่ไม่มีการจัดตั้ง และเป็นความสัมพันธ์ผ่านระบบครอบครัวและเครือญาติ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสาร และการเดินทาง ทำให้ติดต่อพบปะกันได้ง่ายขึ้น ใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารข้ามชาติ ส่วนหนึ่งก็แสดงออกด้วยการจัดงานประชุมนานาชาติ ดังเช่น กรณีของเครือข่ายสตรีมั่งในประเทศไทยที่เชิญตัวแทนสตรีมั่งจากทุกประเทศมาร่วมประชุมกันเพื่อขอเปลี่ยนจารีตประเพณีที่กดบังคับผู้หญิงมั่ง โดยเรียกร้องให้ผู้ชายและผู้อาวุโสในสายตระกูลต่าง ๆ ยอมรับลูกสาวซึ่งแต่งงานออกไปและเกิดการหย่าร้างกลับเข้าตระกูล (เก็บข้อมูลการประชุมเครือข่ายฯ เมื่อวันที่ 20 - 22 มีนาคม 2558) นับเป็นความเคลื่อนไหวสำคัญที่เกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์และฟื้นฟูองค์ความรู้ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งปัจจัยหนึ่งเป็นเพราะนักวิจัยมีการศึกษาวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์เดิมอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน และมีการขยายพื้นที่ไปวิจัยในประเทศอื่น จึงทำให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนศึกษา ได้องค์ความรู้ในการที่ จะวิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันในประเทศต่าง ๆ

ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่ามีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงกลุ่มใหม่ที่ยังไม่เคยมีงานศึกษามาก่อน เพราะเป็นกลุ่มที่ย้ายเข้าสู่ไทยมากขึ้นช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อีกทั้งยังมีปรากฏการณ์เคลื่อนไหวรื้อฟื้น

วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ เช่น คะฉิ่น คะยัน ปะหล่องหรือดาระอั้ง อาเคือะ ปลัง

อาจกล่าวได้ว่า สถานการณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว คือ การเปิดพรมแดนส่งผลให้เส้นแบ่งเขตรัฐชาติที่มีอยู่ไม่กั้นขวางการเคลื่อนไหวของสินค้า แรงงาน และทุนอีกต่อไป ทำให้เกิดการอพยพของแรงงานจำนวนมากจากประเทศเพื่อนบ้านเข้าสู่ไทย เนื่องจากภาคการผลิตแบบอุตสาหกรรมของไทยเติบโต และมีความต้องการแรงงานราคาถูก ซึ่งในระยะแรกรัฐไทยจะมองแรงงานอพยพเหล่านี้เป็นผู้มาอาศัยชั่วคราว แต่จากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาแรงงานจำนวนมากได้ทำงานในประเทศอย่างยาวนานกว่าสองถึงสามทศวรรษ บ้างก็แต่งงานและมีลูกที่เกิดในประเทศไทย ต่อมาจึงเริ่มมีการให้สัญชาติและให้สิทธิในการรักษาพยาบาลและการศึกษาแก่ทายาทแรงงานอพยพเหล่านี้นำไปสู่การหลอมรวมปลูกฝังความเป็นไทยเพื่อความมั่นคงของชาติ งานศึกษาที่ทบทวนส่วนหนึ่งเสนอประเด็นว่าแรงงานข้ามชาติและผู้พลัดถิ่นหลายกลุ่มชาติพันธุ์มีการสร้างเครือข่ายและบูรณาการเข้ากับสังคมไทยในลักษณะที่แตกต่างกัน กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท และกลุ่มที่นับถือพุทธศาสนาจะปรับตัวอยู่ในสังคมไทยได้รวดเร็วกว่า และแสดงบทบาทในฐานะชาวพุทธที่เลื่อมใสศรัทธาและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จนทำให้เป็นที่ยอมรับและมีพื้นที่ทางสังคม ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านและแรงงานที่ต้องการแค่มีพื้นที่ทำกินสามารถดำรงชีพอยู่กับครอบครัวต้องการความสงบสุขพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันแล้ว

อย่างไรก็ตาม ยังมีเครือข่ายของกลุ่มการเคลื่อนไหวชาตินิยมหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มไทใหญ่ และกลุ่มมอญ เป็นต้น เครือข่ายของกลุ่มเหล่านี้มีความต้องการจะเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิในการปกครอง

ตนเองและสิทธิมนุษยชนในเมียร์มา และและเรียกร้องจากนานาชาติ เพราะเคยมีรัฐที่ปกครองด้วยเจ้าของตนเอง แต่ในปัจจุบันต้องกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีอำนาจอธิปไตย ถูกรัฐบาลทหารพม่าในอดีตคุกคาม ทำลายทรัพย์สินและแย่งที่ทำกิน ทำให้มีการจัดตั้งกองกำลังเพื่อต่อสู้และส่วนหนึ่งอพยพมาเป็นแรงงานในประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศที่ค่อนข้างเปิด เครือข่ายเหล่านี้จึงสามารถหาข้อมูลและทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกเสรี โดยส่วนใหญ่จะสื่อสารคมสมัยใหม่ อาทิ เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ไวเบอร์ ในการสื่อสารกันด้วยกิจกรรมของเครือข่ายเหล่านี้ยังรวมไปถึงการจัดการศึกษาด้วยตนเอง โดยจะสนับสนุนให้ใช้ภาษาของตนเองในการเรียนการสอน ให้เรียนประวัติศาสตร์ชนชาติตนเอง รวมถึงเน้นพัฒนาศักยภาพการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ และคอมพิวเตอร์เพิ่มเติมด้วย เครือข่ายเหล่านี้มีแนวความคิดว่าประเทศไทยเป็นแค่ที่พักพิงชั่วคราวเป็นฐานในการติดต่อกับชาวไทใหญ่และมอญที่อพยพไปอยู่ที่มาเลเซีย สิงคโปร์ และประเทศอื่น ๆ

นอกจากนี้ ยังมีการสร้างเครือข่ายทางพุทธศาสนาในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกที่พระสงฆ์เป็นผู้ข้ามแดนไปสร้างความสัมพันธ์การรวมกลุ่มกันของผู้จาริกแสวงบุญที่รวบรวมเงิน สิ่งของ และนำไปทำบุญข้ามพรมแดนไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ไปจนถึงเครือข่ายที่มีลักษณะเป็นทางการมากที่สุด คือ การให้เณรและภิกษุสงฆ์ข้ามแดนมาศึกษาพุทธศาสนาและอยู่จำวัดในประเทศไทย ดังเช่น กรณีของพระจากสิบสองปันนา ประเทศจีน ที่มาศึกษาในไทยและกลับไปสร้างให้เกิดการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อรื้อฟื้นและสืบสาน พุทธศาสนาในสิบสองปันนา อีกทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาในปัจจุบันทำให้ชาวไทยไม่นิยมบวชเรียนอีกต่อไป ทำให้วัดในเมืองไทยขาดแคลน

พระสงฆ์ที่จะอยู่จำวัดเป็นเวลานาน ๆ จึงต้องมีการนำเข้าพระสงฆ์และสามเณรจากประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ พระสงฆ์ไทลื้อ ไทใหญ่ มอญ จากประเทศเมียนมาร์ พระจากลาว กัมพูชา ซึ่งส่วนหนึ่งก็เพื่อเทศน์และทำพิธีกรรมให้แก่คนชาติพันธุ์เดียวกันในประเทศไทยและแรงงานข้ามชาติ ในกรณีของเครือข่ายคริสตศาสนาและศาสนาอิสลามนั้น มีระดับการควบคุมเครือข่ายองค์กรแบบเป็นทางการ มีระบบบริหารที่ชัดเจน โดยมีโบสถ์และมัสยิดเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งยังสร้างให้เกิดกิจกรรมข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง เช่น การประชุมอบรมผู้นำทางศาสนาในเขตต่าง ๆ การช่วยเหลือชุมชนชาติพันธุ์ในด้านการศึกษา การรักษาสุขภาพ มีการให้ทุนการศึกษาแก่ผู้ที่นับถือศาสนาไปเรียนต่อต่างประเทศ เป็นต้น

ในแง่ของระเบียบวิธีและขอบเขตการศึกษา พบว่า มีการปรับเปลี่ยนวิธีการศึกษา จากที่ศึกษาชุมชนเดียว พื้นที่เดียว หรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวอย่างลึกซึ้ง เปลี่ยนมาเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มหรือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดยทำการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ที่กำหนดเงื่อนไขของการเมืองเรื่องชาติพันธุ์ในประเทศสังคมนิยมที่มีผลต่อการแสดงอัตลักษณ์และสำนึกความเป็นชาติพันธุ์มีแนวโน้มใหม่ที่นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการไทยเริ่มออกไปทำงานวิจัยในต่างประเทศมีคนที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์ทำวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชาติพันธุ์ของตนเองมากขึ้น เริ่มออกไปทำงานวิจัยเรื่องการข้ามพรมแดน และติดตามการเคลื่อนไหวของผู้คน พ่อค้า สินค้า ตลอดจนการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ และเครือข่ายของประชาชนข้ามพรมแดนได้มากขึ้น ตลอดจนมีนักวิชาการจากจีนข้ามแดนมาศึกษาความสัมพันธ์ของชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากจีนด้วย มีการปรับเปลี่ยนวิธีการศึกษาจากที่

ศึกษาชุมชนเดียว พื้นที่เดียว หรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวอย่างลึกซึ้ง เปลี่ยนมาเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มหรือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หรือศึกษาในพื้นที่ชายแดนที่มีการเคลื่อนไหวของผู้คนสูง ซึ่งงานศึกษาเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามประเทศของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานในหลายประเทศ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสาร และการเดินทางทำให้ติดต่อพบปะกันได้ง่ายขึ้น ใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารข้ามชาติ ส่วนหนึ่งก็แสดงออกด้วยการจัดงานประชุมนานาชาติ นับเป็นความเคลื่อนไหวสำคัญที่เกี่ยวพันกับการสร้างอัตลักษณ์และฟื้นฟูองค์ความรู้ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งปัจจัยหนึ่งเป็นเพราะนักวิจัยมีการศึกษาวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์เดิมอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน และมีการขยายพื้นที่ไปวิจัยในประเทศอื่น จึงทำให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตนศึกษา ได้องค์ความรู้ในการที่จะวิเคราะห์เปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันในประเทศต่าง ๆ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ มีแหล่งทุนมากขึ้นที่สนับสนุนการวิจัยเรื่องภาษา วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ และบางแหล่ง เช่น SEASREP มูลนิธิฟอร์ด มูลนิธิร็อคกี้เฟลเลอร์ มูลนิธิเพื่อการศึกษาเอเชีย ยังมุ่งเน้นให้ทุนสนับสนุนการศึกษาชาติพันธุ์ข้ามชาติในระดับภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2558, น. 138) ซึ่งเอื้อให้เกิดการวิจัยประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์และความสัมพันธ์ข้ามรัฐชาติมากขึ้นในทศวรรษที่ผ่านมา

นอกจากนี้การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของประเทศมหาอำนาจอย่างจีน เกิดขึ้นจากนโยบายมุ่งสร้างความสัมพันธ์แบบพหุภาคีกับประเทศอาเซียนมากขึ้น รัฐบาลของเซตปกครองตนเองของชนชาติต่าง ๆ ในจีนก็เห็นโอกาสที่จะใช้ภาษาและความเป็นเครือ

ญาติทางชาติพันธุ์มาเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับต่างประเทศ ในปัจจุบันจึงเกิดปรากฏการณ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งถูกตีตราว่าเป็นชนชาติส่วนน้อยที่ด้อยพัฒนากว่าชนชาติอื่น เช่น ไทลื้อ ไทใหญ่ ม้ง อาข่า เมี่ยน จ้วง พยายามใช้สายสัมพันธ์กับเครือญาติในประเทศต่าง ๆ มาเป็นช่องทางในการหลีกเลี่ยงจากการแข่งขันที่สูงมากในการหางานทำที่จีน แล้วเดินทางมาหาช่องทางทำการค้าการลงทุนในประเทศไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และเมียร์มา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์การข้ามรัฐที่ต้องศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

- เกษียร เตชะพีระ. (2537). **แลลดลายมังกร: รวมข้อเขียนว่าด้วยความเป็นจีนในสยาม**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2558). ความเคลื่อนไหวและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์. ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). **กำกับปาก งานวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2558). **ถกเถียงวัฒนธรรมในงานวิจัยภาคกลาง**. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จิรวุฒิ เสนาคำ. (2547). อรชุน อับปาตุรีย กับมโนทัศน์ท้องถิ่นข้ามท้องถิ่น (Translocalities). **รัฐศาสตร์สาร**, 25 (1), 103-149.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). **กำเนิดสยามจากแผนที่ ประวัติศาสตร์ภูมิภายาของชาติ**. (ฉบับแปลภาษาไทย) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.
- ธัญ เจริญกุล. (2547). กำเนิด “นามสกุล” กับบทบาทผู้ปกครองของรัชกาลที่ 6. **รัฐศาสตร์สาร**, 25 (1).
- บุญยงค์ เกตเทศ. (2556). **มอญสยาม**. มหาสารคาม: กาเกะเยี่ย.
- พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. (2549). **พัฒนาการของแนวคิดเรื่องสัญชาติและความพยายามที่จะจัดปัญหาความไร้รัฐในประเทศไทย**. ค้นคว้าจาก <http://www.archanwell.org/office/download.php?id=483&file=451.pdf&fol=1>.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2519). **นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย พ.ศ.2475-2500**. วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.โครงการเลือกสรรหนังสือ. (2544). **สยามหรือไทย: จากการอภิปรายของสมาชิกร่างรัฐธรรมนูญ**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ลิขิต วีรเวดิน. (2521). **ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรว
พิทยา.

วราภรณ์ เรืองศรี. (2558). **คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การก่อเกิดรัฐสมัย
ใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. มปม.

สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. (2543). สามทศวรรษไทศึกษา กับไทยศึกษา การศึกษา
เปรียบเทียบสังคมและวัฒนธรรมไท, ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ.
สถานภาพไทยศึกษา การสำรวจเชิงวิพากษ์. เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์มบุ๊กส์.

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. (2558). **รายงานวิจัยการประมวลองค์ความรู้การ
ศึกษาชาติพันธุ์ข้ามชาติ**. เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์ของศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร (องค์การมหาชน).

สายชล สัตยานุรักษ์. (2558). ประวัติศาสตร์การบัญญัติศัพท์ มิติหนึ่งของการเมือง
วัฒนธรรมก่อนและหลังการปฏิวัติ 2475. ใน ธนาพล ลีหม่อมิชาติ และ
สุวิมล รุ่งเจริญ (บก). **เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์**. กรุงเทพฯ:
สยามปริทัศน์.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552). **รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย. รัฐศาสตร์
สาร: รัฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ 60 ปี รัฐศาสตร์ 30 ปี เล่มที่ 3**.
กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2532). ปัญหาและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชนชาติไท.
รวมบทความประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์. น. 1-5.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). **ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม การ
ทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม**. กรุงเทพฯ:
อัมรินทร์.

Barne, Scot. (2000). **Luang Wichit Wathakan and the Creation of
a Thai Identity**. Pasir PanJang: Institute of SEA Studies.

Faist & Ozveren. (2004). **Transnational Social Spaces: Agents, Net
works, and Institutions**. Burlington: Ashgate.

Somrak Chaisingkananont (2014). **The Quest for Zhuang Identity: Cultural Politics of Promoting the Buluotuo Cultural Festival in Guangxi, China.** PhD. Dissertation (Southeast Asian Studies), Faculty of Arts and Social Sciences, **National University of Singapore.**

40 ปีการพัฒนาชาวเขา <http://htwd2009.blogspot.com/2009/08/40-5.html>.
การได้สัญชาติไทย ตาม พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. 2508 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. ค้นคว้าจาก <http://www.bora.dopa.go.th/nationclinic/NewHTML/Section7.htm>.

คู่มือสำหรับประชาชน: การขอมีสัญชาติไทยของชนกลุ่มน้อยตามมาตรา 7 ทวิ วรยศสอง แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2551. ค้นคว้าจาก <https://info.go.th/Guide/GenerateCitizenGuideFront/17468>.

จากสยามประเทศสู่ประเทศไทยกับประวัติศาสตร์การสูญเสียดินแดน. ค้นข้อมูลจาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=74144>.

เชียงเล่าหลง. (2547). **เกร็ดประวัติศาสตร์เปลี่ยนชื่อจากสยามเป็นไทย.** ค้นข้อมูลจาก http://www.trueplookpanya.com/new/cms__detail/nowledge/24982-037033/.

ประวัติความเป็นมาของชุมชนม้งในเขตรอยต่อสามจังหวัด เพชรบูรณ์ พิชณุโลก และเลย. ค้นข้อมูลจาก http://hmongthaiculture.blogspot.com/2015/04/blog-post__30.html.

ประวัติโทรทัศน์ในประเทศไทย. <http://www.kroobannok.com/article-1582-ประวัติโทรทัศน์ไทย-.html>.

ผู้ลี้ภัยคือใคร? ทำไมจึงส่งกลับผู้ลี้ภัยไม่ได้? ค้นข้อมูลจาก <http://prachatai.com/journal/2016/02/63957>.